

Ispiti i moć

Sanda Lucija Udier

(Elana Shohamy: *The Power of Tests, A Perspective on the Uses of Language Tests*, Harlow: Pearson Education Limited 2001.)

0. Uvod

Razmišljati o ispitima i ispitivanju za većinu ljudi, kako laika tako i stručnjaka, znači razmišljati o predmetu, odnosno građi koja se ispituje, o sadržaju i duljini ispita, količini, vrsti i obliku ispitnih pitanja, kriteriju vrjednovanja ispita, mogućnostima pripreme za ispit, fizičkim okolnostima u kojima se ispitivanje izvodi te o praktičnoj svrsi kojoj ispitivanje služi. Tomu kakva je društvena uloga ispitivanja u modernim društvima posvećuje se razmjerno malo pozornosti, što je znak nedostatka svijesti o toj zanimljivoj, ozbiljnoj i itekako aktualnoj temi.

Knjiga *The Power of Tests* Elane Shohamy, profesorice jezičnoga obrazovanja na Obrazovnome fakultetu Sveučilišta u Tel Avivu, bavi se upravo tim manje zastupljenim sociolingvističkim i izvanlingvističkim pogledom na jezične i druge ispite te na sam postupak ispitivanja. Objavljena je u biblioteci *Language in Social Life* poznatoga nakladnika Pearsona. U knjizi se nastoji razvijetliti i pokazati što ispitivanje znači i kako izgleda iz perspektive onoga koji pristupa ispitu. Kao profesionalni, dakle za to obrazovani i specijalizirani ispitivač, Elana Shohamy dobro je upoznata s psihometrijom, mjernom teorijom, psiholingvistikom, jezičnim obrazovanjem, pristupu drugome i stranome jeziku te srodnim stručnim područjima. Na istraživanje čiji su rezultati izloženi u knjizi *The Power of Tests* potakao ju je svojevrсни neuspjeh. Unatoč svojem obrazovanju i bogatoj stručnoj praksi u radu na ispitivanju, nije uspjela shvatiti zašto mnogi pristupnici ne postižu odgovarajuće i zadovoljavajuće rezultate na ispitima, osobito na onima sa zadacima s višestrukim izborom.

0.1. Ispiti u društvu i njihove uloge

Ispit često može biti moćno sredstvo kontrole, odnosno način nametanja onoga što vlast smatra važnim. Osobe zadužene za stvaranje društvenih

pravila i osobe koje se bave razvijanjem i provođenjem ispita imaju bitno različite poglede na ispite. Ispitivači smatraju da je važno da ispit bude takav da se njime može točno izmjeriti ono što se mjeri. Osobe koje stvaraju društvene norme smatraju da je ispit sredstvo kojim se uvodi i nameće ono što je procijenjeno kao obrazovno i društveno važno. Za njih nije važan sam ispit, već njegova svrha. Ispitivači žele napraviti kvalitetan ispit, a ne brinu se za svrhu koju taj ispit ima u društvu i ne zanima ih kako će se on upotrijebiti.

Ispiti obnašaju puno obrazovnih i društvenih svrha te ne moraju nužno služiti samo kao sredstvo kojim učitelji postižu da učenici uče te provjeravaju njihov napredak u znanju. Ispiti mogu služiti da bi se odredilo što je to znanje, da bi se nametnule norme, da bi se koga kaznilo, izdvojilo, onemogućilo u čemu te da bi se komu zatvorila vrata.

Zašto se provodi pojedini ispit? Koji su motivi i kakva je politika u njegovoj pozadini? Tko ga provodi i zašto? Tko je zainteresiran za rezultate ispita i s kojom svrhom? Kakva su očekivanja od ispita i njegovi očekivani rezultati? Sve su to pitanja koja trebamo postaviti kad razmišljamo o ispitima i ispitivanju. Svaki ispit ima svoje službeno tumačenje, ali i neslužbenu priču koja iza njega stoji. Službeno je tumačenje da ispit služi obrazovnim razlozima kako bi se provjerilo i izmjerilo neko određeno znanje, a neslužbena priča može biti da se ispit provodi iz nekih drugih, manje očitih i dobronamjernih, ciljeva.

Knjiga Elane Shohamy, dakle, ne govori o samim ispitima, nego o njihovoj upotrebi, svrsi i posljedicama. Glavna je teza knjige kako se ispiti ne smiju promatrati kao samostalne, izdvojene i neutralne pojave, već kao događaji koji su čvrsto ukorijenjeni u obrazovni, društveni, politički i ekonomski kontekst.

1. Ispiti kao sredstvo prisile i politike

Knjiga se sastoji od šest cjelina, dvaju dodataka i bogatoga popisa literature. U prvoj je cjelini izložen koncept ispitivanja usmjerenoga na svrhu koji se razlikuje od tradicionalnoga koncepta ispitivanja. Tradicionalno je ispitivanje usmjereno na točnost ispita s ozbirom na ono što se ispituje, s vrlo malo svijesti o njihovoj uporabi. Ispitivanje orijentirano na uporabu prikazuje ispite u društvenome, obrazovnome i političkome kontekstu. Vidi se kako se oni rabe u pojedinom društvu i kakve posljedice imaju na one koji im pristupaju. Autorica pokazuje poimanje ispitivanja, stavove prema ispitima i ispitivanju kao iskustvu onih koji pristupaju ispitima. Iz tih se stavova može mnogo toga zaključiti o korištenju pojedinim ispitima. Prikupljene izjave kandidata pokazuju da ih oni mahom smatraju sredstvom kontrole i straha. Ispiti imaju presudne posljedice za život osoba koje im pristupaju

te drugih kojih se rezultati ispita također posredno tiču. Autorica tvrdi da ljudi u položaju moći rabe ispite kao sredstvo prisile jer pristupnici moraju prilagoditi svoje ponašanje zahtjevima iznesenima u ispitu kako bi ostvarili zadovoljavajući rezultat, što je uvjet za stjecanje određenoga prava. Opisana su ispitna obilježja koja omogućuju takvu uporabu. To su jezik brojeva i znanosti te pseudoobjektivne vrste zadataka. Ispiti, koji su isprva bili sredstvo demokratizacije obrazovnoga procesa, postali su sredstvo kojim vlade ili vladine agencije provode svoju politiku radi zaštite određenih društvenih skupina. To je osobito vidljivo u zemljama s centraliziranim obrazovnim sustavom kad je riječ o ispitima s visokim ulogom. Autorica tvrdi i da se ljudi u položaju moći često služe ispitima za provođenje svoje politike te tako utječu na ponašanje onih kojima je ispit namijenjen. Ispiti su se pokazali moćnim, učinkovitim i jeftinim sredstvom određene politike jer uživaju povjerenje javnosti i pružaju jasan dokaz o obavljenim aktivnostima.

2. Ispitne situacije

U drugoj se cjelini pokazuje moć ispita u u stvarnim ispitnim situacijama. Iznesena su tri slučaja iz ispitne prakse kao dokaz da se ispiti upotrebljavaju u političke svrhe kao sredstvo određivanja društvenih pravila, odnosno za zatvaranje vrata, selekciju, etničko čišćenje, kontrolu, definiranje znanja, ograničavanje ulaska useljenika u zemlju ili slične svrhe. S obzirom na to autorica definira dva djelokruga koja istraživanja o upotrebi ispita trebaju obuhvatiti: namjeru u pozadini ispita i posljedice ispita za pristupnike i ostale.

Najzanimljiviji je od predstavljenih primjera iz prakse primjer o namjerama i posljedicama ispita iz arapskog jezika koji je bio uveden u izraelske škole. Arapski se u izraelskim školama uči kao drugi jezik zbog toga što u Izraelu živi oko 20% Arapa i zbog toga što je Izrael okružen zemljama u kojima se govori arapski jezik. Međutim, zbog izraelsko-arapskoga sukoba to je jezik koji nije popularan i izraelski su učenici slabo motivirani učiti ga. Namjera je uvođenja ispita bila podizanje popularnosti arapskoga jezika i motivacije za njegovo učenje, kao i promjena pristupu poučavanja te promicanje pozitivnoga shvaćanja vrijednosti arapskoga jezika u izraelskom društvu. Napravljeno je istraživanje o tome kakve je učinke proizveo taj ispit: 55% učenika izjasnilo se da je uvođenje ispita promijenilo njihove učeničke navike te ih navelo da posvećuju više pozornosti arapskome jeziku te ga više uče, 62% učenika ustvrdilo je da se uvođenje ispita na njih povoljno odrazilo jer je povećalo njihovu motivaciju, navelo ih da više i bolje uče te poboljšaju ocjene. Bilo je i učenika koji su tvrdili da se ispit na njih odrazio negativno stvarajući im frustraciju i strah, no svi su učenici izjavili da su nastavni materijali i nastava bili puno svrhovitiji otkako postoji ispit

iz arapskoga jezika te da je taj ispit neizravno pridonio boljoj usmjerenosti nastave. Ispit iz arapskog jezika bio je ispit s malim ulogom, što znači da loši rezultati nisu povlačili za sobom nikakve posljedice. Bez obzira na tu činjenicu, primjer pokazuje da je taj ispit bio dovoljno moćan da promijeni ponašanje nastavnika i učenika. Nastavnici su svoje aktivnosti usmjeravali na pripremu za ispit (uvodili su kvizove, natjecanja i nastavne materijale nalik ispitnima), ali su se po završenom ispitu vratili uobičajenom poučavanju. Utjecaj koji je ispit imao na ponašanje sudionika u ispitivanju bio je ograničen na vrijeme uoči ispita.

3. Nanovo određivanje jezičnoga znanja

U trećem se poglavlju izvode zaključci iz opisanih konkretnih slučajeva i studija o njima. Pokazuje se kako se vlast koristi ispitima da bi definirala jezično znanje te ga nametnula. Tumačenja pokazuju vezu između namjera i posljedica ispita, s posebnim osvrtom na činjenicu da se posljedice rijetko mogu sasvim predvidjeti iz namjera. Autorica pokazuje kako i zašto ispiti uzrokuju promjenu ponašanja u prilagođavanju ispitanika zahtjevima ispita te kako je vlast svjesna te pojave i koristi se njom za svoje ciljeve. Loše posljedice uvođenja ispita mogu biti: definiranje i redefiniranje znanja, stvaranje paralelnoga oblika obrazovanja, kontrola nad učenjem, neetično ponašanje i stvaranje moći koju nitko ne nadgleda i nad kojom nitko nema nadzor. Tomu su osobito podložni jezični ispiti jer se u njima spaja moć jezika i moć ispita. Ispiti imaju simboličku i ideološku moć. Simbolička se moć izvodi iz nepisanoga ugovora između vlasti i pojedinca koji dopušta da vlast dominira nad njim putem ispita. Ispiti proizvode dominaciju nazivajući je društvenim redom. Prikazani su i različiti mehanizmi kojima se provodi simbolička moć, kao što su retorička ili diskursna rješenja uz pomoć kojih ispit zrcali određenom ideologiju.

4. Kritičko jezično ispitivanje

U četvrtom se poglavlju predlažu strategije i rješenja za minimalizaciju i kontrolu moći ispita te podupiranje njihove demokratske vrijednosti. Iznosi se takozvani *koncept kritičkoga jezičnoga ispitivanja* kojemu je svrha kritičnost prema upotrebi ispita, propitivanje i istraživanje upotrebe ispita te vrijednosti i vjerovanja ugrađenih u ispit, kao i isticanje njihova društvenoga, etičkoga, obrazovnoga i političkoga konteksta. Predstavljeni su modeli provjere znanja zasnovani na demokratskim načelima i dijeljenju moći, ravnopravnom partnerstvu i dijalogu između ispitivača, ispitanika i drugih sudionika u tom postupku. Pokazuje se kako se pristupnici ispitima mogu zaštititi od zloraba ako dobro poznaju svoja prava.

5. Pravilnici o ispitivanju

Na kraju knjige nalaze se dva važna dodatka: izvorni Etički pravilnik ispitivačke udruge ILTA te njezin Organizacijski pravilnik. Na prvi pogled čini se da oba pravilnika donose odredbe koje bi ispitivači trebali sami po sebi podrazumijevati (npr. jezični ispitivači moraju poštovati dostojanstvo svakoga od pristupnika ispitu, jezični će ispitivači čuvati tajnost podataka dobivenih ispitom i služiti se njima samo u odobrene svrhe, jezični ispitivači ne će dopustiti nikakvu zlorabu svojeg znanja ili vještina, jezični će ispitivači nastavljati usavršavati svoje znanje i dijeliti ga s kolegama, jezični ispitivači trebaju nastojati podizati moralnu razinu ispitivanja, jezični ispitivači trebaju nastojati podizati profesionalnu kvalitetu ispitivanja kako bi pridonijeli podizanju razine jezičnoga obrazovanja i obrazovanja općenito, sudionici ispitivanja dužni su biti potpuno i pravodobno obaviješteni o ispitivanju, ispitivanje treba biti napravljeno tako da daje informacije i podršku te da popravlja kvalitetu obrazovnih rezultata, podatci o vrjednovanju trebaju se skupljati jedino statistički i psihometrički valjanim postupcima i slično). Međutim, vrlo ih je korisno pročitati te se prisjetiti svega što je važno primijeniti u svakodnevnoj ispitivačkoj praksi kako bi ispitivanje bilo etično i kvalitetno provedeno. Ti su pravilnici vodiči za profesionalno i etično ponašanje sudionika u ispitivanju. Oni mogu zaštititi pristupnike ispitima te ograničiti moć onih koji propisuju, osmišljavaju i obavljaju ispitivanje.

6. Ispiti i suprotne potrebe

Ispiti su postali oruđe kojim se u ime objektivnosti provodi politika i kontrola izazivajući strah onih kojih se rezultati ispita tiču. Isprva bili zamišljeni kao demokratsko sredstvo za mjerenje znanja, ispiti su postali sredstvo manipulacije u rukama vlasti. Postali su simbolima objektivnosti, kvalitete, standardiziranosti, postignuća i reda. Retorika je ispita ključ za njihovu javnu prihvaćenost jer se nitko ne može suprotstaviti društvenoj potrebi za tim vrijednostima. Ispiti nastoje pomiriti različite suprotnosti: kontrolu državnih agencija i želju za osobnom slobodom pojedinca, potrebu za zajedničkim unificiranim znanjem i potrebu za originalnim, kreativnim znanjem, nastojanja da svi imaju zajednički jezik i toleranciju prema višejezičnosti, javnu potrebu za simboličkim sredstvima i redom i osobnu potrebu za slobodnim izražavanjem, povećanu kontrolu u tehnološki razvijenim društvima i fluidno znanje, praktične potrebe i ideološke sile i tako dalje.

7. Zaključak

Ispitivači trebaju biti uključeni u javnu raspravu o ispitima. Rasprava o ispitima ne smije tematizirati samo njihovu tehničku kvalitetu, nego i društveno-

političku upotrebu. Treba voditi računa i o vrijednostima koje ispiti promiču i nastojati da to budu jednakost, pravednost i etičnost. Jezični ispiti, kao i jezik sam, odražavaju složenost društva i borbu različitih suprotstavljenih sila u njemu. Oni se nalaze na udaru različitih interesa i treba ih razvijati, proučavati i izvoditi tako da promiču demokratsku kulturu, vrijednosti i etiku, kao i kvalitetu obrazovanja. To je važan zadatak svih jezičnih ispitivača, primijenjenih lingvisti i sociologa u budućnosti.

U Republici Hrvatskoj problematika ispita i ispitivanja postaje svakim danom sve zastupljenija u javnosti i podiže se društvena svijest o njezinoj važnosti, poglavito zbog važnoga projekta uvođenja Državne mature koji je pokrenulo Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa te zbog Zakona o strancima kojim se propisalo stjecanje potvrde o vladanju hrvatskim jezikom za strane državljane koji žele steći pravo stalnog boravka u Republici Hrvatskoj i kojim se ovlastilo visokoškolske ustanove u Republici Hrvatskoj koje u programu imaju hrvatski jezik za izvođenje takvih ispita i izdavanje potvrda. Knjiga Elane Shohamy prikazuje one vidove ispita i ispitivanja koji su zapostavljeni, prešućivani ili čak tabuizirani u javnosti. Ispiti se, dakle, mogu promatrati u funkciji različitih društvenih mehanizama, iz čega mogu proizlaziti različite zloporabe. Važno je imati svijest o toj mogućnosti, poglavito onima koji se profesionalno bave ispitivanjem, kao i onima koji se iz različitih razloga podvrgavaju ispitima. Vrijednost je knjige Elane Shohamy što potiče na razmišljanje o toj problematici te podiže razinu svijesti o njoj.